

ORIOI DE BOLÒS I ELS MONEGRES

Quan feia el meu darrer curs de carrera, l'Oriol de Bolòs, el nostre catedràtic de Botànica, em va proposar de fer una tesi amb ell. Abans, jo havia anat a l'Institut d'Investigacions Pesqueres, amb la idea de treballar amb en Ramon Margalef, però aquest m'envià a classificar amfípodes sota les ordres del doctor Francesc Vives, i en alguna sortida vaig descobrir que em marejava com una sopa traficant dins la barca parada. Això, una mica d'avorriment amb els amfípodes, i el fet que en Bolòs era un dels professors que més m'havien interessat a la carrera, em van fer acceptar la proposta. Jo volia, però, fer ecologia; potser alguna cosa relacionada amb l'aigua en els ecosistemes terrestres. En Bolòs em va suggerir de fer un estudi del balanç hídric en comunitats de llocs secs, i el lloc més adient eren els Monegres.

Jo havia passat pels Monegres un cop, en una excursió al Pirineu conduïda per l'Enric Balcells. Només hi havíem anat a veure la llacuna de La Playa. Feia un sol com un martell i vam seguir els passos, pocs, i les explicacions d'en Balcells, per refugiar-nos ben aviat en l'autocar i parar, nou quilòmetres després, a Bujaraloz, a la fonda Español, on després havia de passar tantes nits, a rehidratar-nos. Amb aquests precedents, vaig trobar el repte interessant i vaig acceptar la proposta. No sabia encara que en Bolòs tingués una especial relació amb els Monegres.

Per llançar el treball, en Bolòs va organitzar una excursió amb els alumnes d'aquell any. Jo havia trobat que, rere l'hotel El Ciervo, uns deu quilòmetres més enllà de Bujaraloz, hi havia una zona interessant, amb comunitats de gramínies perennes i savines (*Juniperus thurifera*) al fons de la vall guixenca, mates esparses damunt els vessants, i pins, coscolls i altres arbusts a la part alta dels turons. Vam fer-hi una primera parada, i en Bolòs va decidir fer un inventari fitosociològic dels prats. Es va ajeure, jo al costat seu i els altres envoltant-nos, i, un cop marcat va-

gament un metre quadrat, va començar a espigolar. Hi havia una munió d'herbetes de 2-5 centímetres d'alçada, en va trobar d'unes quaranta espècies... Els altres em miraven amb commiseració. Jo m'hi fixava tant com podia, però em deia que no me les podria aprendre mai. Com podia aquell home reconèixer tantes efímeres minúcies? La jornada va mostrar-nos que també coneixia les altres comunitats que vam anar trobant.

Sí, en Bolòs coneixia bé els Monegres, i els tenia una afecció especial. La raó era que van ser el seu camp bàsic d'aprenentatge al costat de qui ell sempre considerarà el seu mestre, juntament amb en Font i Quer; parlo, és clar, d'en Josias Braun (Braun-Blanquet). En Braun i en Bolòs, de vegades muntant en mula, van recórrer els Monegres entre els anys 1948 i 1955 i van publicar el 1957 un llibre important, *Les groupements végétaux du bassin moyen de l'Èbre et leur dynamisme*, que molt posteriorment, el 1987, es traduí al castellà sota la supervisió d'en Bolòs. El llibre dels Monegres m'agradava perquè era molt ric en observacions ecològiques. En Bolòs havia après molt amb en Braun, i d'aquells coneixements me'n va donar molts testimonis durant els anys que jo vaig treballar als Monegres.

No vaig començar la tesi directament. Volia completar la meva formació anant a fora un temps, i en Bolòs coneixia un professor de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, Georges Lascombes, que havia fet estudis ecofisiològics comparant les mateixes espècies plantades prop de Tolosa i al pic del Migdia de Bigorra, per comprovar l'efecte dels factors climàtics en el seu desenvolupament. Va fer que em donessin una beca de la Universitat de Tolosa i me n'hi vaig anar amb la meva dona. Era el curs 1967-1968. A Tolosa vaig conèixer en Henri Gausson, als seus setanta-set anys un dels tres pals de paller clàssics, amb en Braun i en Louis Emberger —aquests dos a Montpeller—, de la geobotànica francesa, i vaig viure una mica les batalles del maig del 1968. En Gausson fou l'iniciador el 1947 del Servei del Mapa de Vegetació, que va fer el mapa 1:200.000 de França. En Gausson, en Lascombes i jo vam anar un cop als Monegres a trobar-hi en Bolòs, i vaig assistir a un fascinant diàleg entre en Gausson i en Bolòs sobre el paisatge i les comunitats naturals de la zona. Quan vaig cansar-me del laboratori d'en Lascombes, que no era res de l'altre món, vaig passar un temps al Servei del Mapa de Vegetació. Després vaig anar a Montpeller, sobretot per conèixer el Centre d'Estudis Fitosociològics i Ecològics (CEPE), ara Centre d'Ecologia Funcional i Evolutiva (CEFE), adscrit al Centre Nacional de Recerca Científica (CNRS) creat per Emberger. En Bolòs m'hi insistí: «Vagi a saludar en Braun, que ja és molt gran i li agrada tenir visites». En Braun tenia més de vuitanta anys i vivia en un xalet que ell mateix havia constituït en fundació privada el 1929 com a Estació Internacional de Geobotànica Mediterrània i Alpina, la famosa SIGMA, amb la seva germana i un senyor que em presentà com el seu ajudant i que passava dels setanta. En Braun recordava en Bolòs i els Monegres amb afecte i em va rebre molt bé.

Després de Montpeller, vaig anar uns dies a Stuttgart, per conèixer en Heinrich Walter, el gran patriarca de l'ecofisiologia vegetal, que llavors devia tenir setanta anys. En Walter s'interessà per les meves explicacions i va decidir que passaria tres setmanes als Monegres. Quan va venir a Barcelona, amb en Bolòs el vam passejar una mica per Collserola i després el vaig dur als Monegres, a El Ciervo. Vam fer algunes excursions plegats. Va escriure després, el 1973, un article («Consideracions ecològiques sobre les condicions de vegetació de la conca de l'Ebre») en alemany sobre el tema. En Bolòs, que tenia un gran interès per l'obra pionera d'en Walter, el 1976 la hi va traduir ell mateix al català i va editar des del Departament de Botànica *Vegetació i climes del món*, una síntesi de butxaca de la monumental *Vegetatio der Erde*. Hi va incloure, com a apèndix, aquest article d'en Walter sobre els Monegres. En una nota inicial, en Bolòs comenta que la interpretació d'en Walter del paisatge dels Monegres coincideix prou amb la que ell mateix havia donat en diverses ocasions, amb poques discrepàncies que es limità a expressar en només tres notes. Una d'aquestes discrepàncies és que considerava improbable la hipòtesi que recull en Walter que *Peganum harmala*, *Salsola vermiculata* i *Artemisia herba-alba* haguessin pogut ésser introduïdes als Monegres pels àrabs, com suggerí en Willkomm i acceptava en Jäger; fa de mal dir, ja que no hi ha evidències en cap sentit. Crec que en Bolòs tenia raó, sobretot en el cas de les dues darreres, mentre que l'harmalà és una planta que s'ha mostrat molt invasora recentment a l'Amèrica del Nord, de manera que la introducció no es pot excloure. Les altres notes d'en Bolòs es refereixen a continguts de nutrients, i en una detecta una disparitat entre unes dades analítiques que en Walter cita d'un treball d'en Breckle i les que van trobar en Duvigneaud i en Denaeyer-DeSmet per a les mateixes plantes també als Monegres. Aquests comentaris, i l'esforç que va fer en publicar el llibre d'en Walter, mostren com en Bolòs no s'interessava exclusivament per la tipologia de les comunitats, sinó per tots els aspectes de l'ecologia de les plantes, i en això era ben fidel al seu mestre, en Braun, i s'allunyava de molts fitosociòlegs excessivament proclius a batejar comunitats com a objectiu primordial de la seva ciència.

El geòleg Oriol Riba era també un gran coneixedor dels Monegres. Un dia, vam fer una sortida amb en Riba i en Bolòs. Tots dos van parlar llargament sobre molts aspectes del paisatge de la regió, i les visions del geòleg i el botànic es complementaven en molts aspectes. Fou una experiència extraordinàriament estimulante que em va ajudar a construir la meua pròpia visió d'aquell paisatge, que vaig publicar molt més tard, el 1986. Després d'aquella sortida, sempre he pensat que no és possible entendre els Monegres sense adonar-se que la peculiar geomorfologia de la regió genera un mosaic de condicions edàfiques molt contrastades. Per a mi, la part central guixenca tenia aquest caràcter de mosaic i no se li podia assignar una vegetació climàtica clara. No crec haver convençut en Bolòs, que era

molt respectuós amb les idees dels altres i em va deixar dir, admetent que tot era possible.

L'any 1972, la Societat Botànica de França va organitzar una de les seves excursions col·lectives, escollint el Pirineu meridional. En Bolòs hi era convidat i alguns ens hi vam afegir. En Pere Montserrat, que col·laborava en l'organització, fou el responsable que hi hagués una parada als Monegres, concretament al Vedat de Fraga, que forma part de la serreta Negra. Aquest era un lloc que en Braun i en Bolòs no van arribar a explorar. El moment era esplèndid, i el Vedat semblava un jardí florit amb una enorme varietat d'espècies, algunes ben poc freqüents. Una d'aquestes espècies, la *Nepeta ucranica*, era una planta fina i de delicades floretes blaves que més tard en Bolòs descriuria com a subespècie nova dedicada a en Braun. Tots vam quedar enlluernats, però en Bolòs va entrar en una mena d'èxtasi i, tot seguit, va començar a prendre notes frenètiques en la seva llibreta inseparable, amb aquella lletra que, sovint, ell mateix tenia problemes per desxifrar. En Bolòs era un home que anava per feina, i quan treballava al camp podia passar-hi les hores que calguessin i més, de vegades fins a fer veritables imprudències aprofitant la llum fins al darrer moment i baixant de nit de llocs difícils. Però aquell dia havia de seguir l'horari de l'excursió. Li va costar. Fins al darrer instant, anotava i ronsejava per guanyar temps.

No va trigar gaires dies a tornar-hi i dedicar-hi el temps que va creure oportú. En sortí un brillant i extens treball que va publicar el 1973. Aquell mateix any, vaig llegir la meva tesi i l'any següent treia la plaça d'agregat d'ecologia a l'Autònoma, on ja era professor des del gener del 1971. Els meus contactes amb en Bolòs van esdevenir molt més escadussers. Però mentre treballava en la tesi vaig anar un temps a l'Institut Botànic, on tenia una beca de mil pessetes al mes, o sigui, sis euros! Va ser poc temps, perquè vaig entrar en la primera convocatòria de beques FPI i vaig passar a guanyar deu mil pessetes, seixanta euros. Amb allò es podia viure. La meva tesi era d'estar-se en una zona experimental i fer mesures, però vaig voltar força, sovint amb la doctora Creu Casas, que va endegar un estudi dels briòfits dels Monegres. Algunes de les plantes interessants que després vaig publicar el 1973, en realitat, les va veure primer ella, que no va voler de cap manera signar el treball perquè deia que es dedicava a moltes i allò era cosa meua. En Bolòs sempre es mirava les plantes que jo li duia. De vegades, se li veia una certa resignació, ja que estava molt atrafegat amb la *Flora*, que era l'obra de la seva vida, i jo l'interrompia. Tot i així, feia els seus comentaris. Quan alguna planta era notable per algun motiu, els ulls se li encenien i, per un moment, s'oblidava de la *Flora* en què treballava obsessivament.

En Bolòs fou un home d'una intel·ligència extraordinària i d'uns coneixements molt profunds sobre les plantes. Estava tan capficat en la seva feina, considerada una mena de missió personal, que era molt poc amic d'anar a reunions i

congressos. En Bolòs era molt selectiu en aquest sentit, una mica aranya de forat si es vol, qüestió de caràcter i també perquè el que creia que era la seva missió no li exigia més. De vegades, lamentant-se de l'estat molt precari de l'Institut Botànic, el comparava amb el més ufanós Museu Etnològic veí. «Però», deia, «l'August Panyella es passa els dies pels despatxos de l'Ajuntament i jo no tinc temps de fer això». Ell volia que el deixessin treballar. Jo el recordaré feliç als Monegres, amb en Gausen, amb en Walter, amb en Riba, o fent els seus inventaris.

Darrerament, penso en Bolòs, en Creu Casas, en Margalef, que havia estudiat algunes llacunes dels Monegres, i en l'admiració que vam compartir per aquest territori estrany i ple de sorpreses i meravelles per a un naturalista. En Xavier Llimona, que hi va venir a fer observacions sobre l'ecofisiologia dels líquens, m'entendrà, i també l'Oriol Riba o en Pere Montserrat. Penso en tots ells quan llegeixo que volen fer-hi una mena de Las Vegas, als Monegres. En Bolòs, com la Creu Casas o en Margalef, hauria trobat la idea detestable. I els que encara som ací, sobretot els que vam compartir amb ells els moments de delectació pels ínfims, potser, però prodigiosos secrets dels Monegres, sabem que és, en efecte, una idea detestable.

Tots ells haurien signat una frase de l'Edgar Allan Poe: «La felicitat no és en la ciència, sinó en l'adquisició de la ciència». I tots haurien lamentat, sens dubte, com Tolstoi, que «hi ha qui travessa el bosc i només hi veu llenya per al foc». Pobres Monegres! El penúltim escrit publicat per en Bolòs fou en defensa dels valors dels Monegres, el 1999, amb motiu del *Manifiesto por los Monegros*. És un document curiós, perquè posa de manifest, d'una banda, les fermes conviccions conservacionistes d'en Bolòs, i de l'altra, la manera com en Bolòs volia retre homenatge als seus mestres. El text conté una recomanació que fan en Braun-Blanquet i ell, diu, però escrita al cap de dinou anys de la mort d'en Braun!

Potser és millor que en Bolòs o la Creu Casas no n'hagin arribat a saber res, d'aquest projecte de sacrificar els Monegres al déu euro. En Samuel Butler va escriure que «el coneixement construeix lentament allò que la ignorància, en només una hora, enderroca».

No deixem que passi.

JAUME TERRADAS

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

BIBLIOGRAFIA

- BOLÒS, O. de (1973). «La vegetación de la Serreta Negra de Fraga». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3a època, vol. 42, núm. 769, p. 269-313.
- (1999). «El paisaje de los Monegros, excepcional en Europa». *Boletín de la Sociedad Entomológica Aragonesa*, núm. 24, p. 86.

- BRAUN-BLANQUET, J.; BOLÒS, O. de (1957). «Les groupements végétaux du bassin moyen de l'Èbre et leur dynamisme». *An. Est. Exp. Aula Dei*, núm. 5, p. 1-266.
- QUIRANTES, J. (1973). *Estudio sedimentológico y estratigráfico del terciario continental de los Monegros*. Saragossa: Institución Fernando el Católico: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- TERRADAS, J. (1973). «Observaciones florísticas en los Monegros». *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia*, núm. 12, p. 1-9.
- (1996). «El paisatge vegetal dels Monegros: Assaig d'interpretació». *Orsis*, núm. 2, p. 71-96.
- WALTER, H. (1976). *Vegetació i climes del món*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències. Departament de Botànica. [El 1998 se'n publicà una segona edició ampliada, *Vegetació i zones climàtiques del món*. Ambdues foren traduïdes per O. de Bolòs]